

Zelei Miklós

A nagy szovjet cirkusz

Egy nap Zoltai Károllyal

Zoltai Károly operatőr ezúttal nem kamerával mutatja meg, hanem élőszóban mondja el, amit láttatni szeretne. Szülővárosában, Debrecenben éli aktív nyugdíjaséletét. Újságba ír, fotózik, filmezik, várostörténeti értékű régi filmeket gyűjt, restaurál és rendszerez. Egész pályáíve, még szakmai előélete, pályára kerülésének története is rendkívül izgalmas a Rákosi–Kádár-kor mikrotörténelmének megismerése szempontjából. Moszkvai állandó tudósítói kiküldetéseinek idejéről olyan történeteket beszél el, amelyek ismereteinket az egykori Szovjetunióról még árnyaltabbá teszik, és önismertükhöz is értékes adalékokkal járulnak hozzá.

– *Az egyik leghíresebb debreceni utcában, a Csapó utcában laktok. A felmenőid is debreceniek?*

– Igen. Én tósgyökeres debreceni civis honpolgár vagyok, itt születtem 1933-ban. És volt egy nagyon jó nevelőhelyem, a hajlítottbútor-gyár. A Salétrom utcában ez egy ma is létező üzem, csak most már nem hajlítottnak hívják, hanem valami kft. Ott nőtem fel, egészen addig, míg az egyesült angol és amerikai légierő ki nem alakította Debrecenben a Petőfi teret. Ez 1944. június 2-án történt.

– *Bontási engedélyük volt?*

– Nem! Akkor minket is szanaszét bombáztak a gyárral együtt. Kaptunk aztán szükséglakást, kaptunk kitelepített zsidó lakást. Ott is, itt is voltunk vagy három éjjel, ezeket is lebombázták. Ahova költöztünk, oda mindig bomba hullott! Vagy az oroszok, vagy az amcsik jöttek. Az amcsik nappal, az oroszok éjjel. Végül mégis felnőttem, 186 centisre.

– *A bútorgyár szakmát is adott?*

– Nem. A műszaki kíváncsiságomat indította be. Volt egy öregúr, a szinte második apámnak tekinthető Sinkovics bácsi, a főgépész. Ő hajtotta ki, hogy a gyárban mindig minden működjön. Akkor még minden gyárnak külön áramellátása volt. Ma már a főgépészeket főigazgató-helyettesnek, vagy valamilyen menedzsernek hívnák.

– *Gőzzel ment az áramfejlesztő?*

– Gőzzel. És volt egy nagy gyárkémény, ami meg ontotta a füstöt. Prosperitás. Egy eszméletlen nagy lendkerék hajtotta a generátort, és átviteli szíjakkal hajtották az esztergapadokat meg a szalagfűrészeket.

– *És mindig minden forgott?*

– Igen, a sok szíj összevissza csattogott. Nagyon jól éreztem magam ebben a környezetben. És még túl is éltem! Mert életveszély volt a szíjak között összevissza közlekedni, de Sinkovics bácsi pontosan kioktatott. Mikor látta, hogy én viszonylag fegyelmezett gyerek-

nek születtem, vagy úgy neveltek, akkor szabad volt a pálya, jöhettem-mehettem az egész bútorgyárban. Mondom, 1944. június 2-ig. Aztán jött a felszabadulás.

– *Hogy mondják a debreceniek? Úgy tudom, van erre egy debreceni szó: a bejövétel.*

– Létezik rosszabb is! A megszabadítás. Ami azt jelenti, hogy meg lettünk szabadítva mindentől. Jótól, rossztól. Főleg a jótól. De ezt hagyjuk, nem ide tartozik.

– *Van valami érdekes emléked a bejövételről?*

– Hogyne volna! A Miklós utcán laktunk, ahol egy nagyon jó menhelyet találtunk. Kiürült egy lakás, és annak nagyon jó pincéje volt, jó bunkerhelyiség, elbúvó, temperált. Alföldi ház, nagyobb a kapu, mint a ház, s a nagy kapualjban lehetett levegőzni. Onnan nyílt a pincelejáró. Lent voltunk vagy nyolcan. Kijártam levegőzni a kapualjba, meg kíváncsiskodtam, bámultam, ahogy jöttek a gránátok. Hű-hű-hű! Izzó, szép csíkokat húztak az égen. Aztán valaki belőtt a kapun keresztül. Rajtam egy gyerekkori térdnadrág volt. Benyúltam a zsebébe, ami bokáig ért, mert mindenféle marhasággal töttem teli. Ahogy kihúztam a kezem, véres volt. De ebből kiáptoltak. Kimerészkedtem az utcára is. Az utcán feküdt egy döglött ló. Egy kozák ló, nyergestől. Kíváncsiságból megnéztem a nyeregtaskát. Találtam benne egy nagy darab szalonát, ami akkor igazi kincs volt. De még nagyobb kincs volt, hogy zsírpapírba beburkolva egy gyöngyházberakású gyönyörű kis pisztolyra leltem. Elástam! És soha többet nem találtam meg. A harcok véget értek, mentünk romot takarítani, elkezdtünk élni. A szüleim elváltak, én közben elmúltam tizenhat éves. Elmentem dolgozni, segédmunkásnak, az építőipari vállalathoz. Téglát pucoltam. Rögtön elhatároztam, hogy akkor én építészmérnök leszek. Elkezdtem újítani, mert szerszámként egy ácskapcsot adtak, azzal kellett pucolni a téglát. Én másnap reggel vittem magammal egy húsvágó bárdot, amivel termelékenyebb lettem. Volt, aki megutált, volt, aki irigyelt, de mindenesetre kiemeltek, és mivel megtudták, hogy én a bútorgyárban nőttem fel, beosztottak egy szalagfűrész mellé, ahol az volt a feladatam, hogy a háborús erdőirtásokból származó, hangsúlyozom, *háborús erdőirtásokból* származó rönkökből góreléceket fűrészelvek. Hát egyszer felrobbant a fa, mert beleszorult egy srapnel! Na, akkor abba kellett hagyni ezt a műveletet. Rájöttek, hogy nem ártana megvizsgálni a fát, mielőtt gép alá kerül. Ezután a főnökök, Letényi Árpád és Vajdai Pál azt mondták, hogy kiképeznek technikusként. Sőt, normaelszámolót csinálnak belőlem! Az aztán közutálat tárgya volt, a normaelszámoló... Maradtam volna a technikusságnál, de a normaelszámolói munkát is el kellett végezni. Közben jártam építőipari technikumba, elvégeztem két osztályt, és színjász akartam lenni. Tagja lettem az '56-os, Obersovszky Gyula és Túróczi György által alakított Sztanyiszlavszkij Színjász Stúdióknak. Jó kis amatőr társaság gyűlt össze. Székhelyünk a Csokonai Színház szomszédságában volt, és így közvetlen lehetőséget adott, hogy a műkedvelők együtt játszassanak az igazi nagyokkal. Többek között közülünk került Budapestre Pathó Pista, Móricz Ildikó, Tyll Attila és valahova a viharsarok, Békéscsaba környékére Dánffy Sanyi. Fényes Márta volt az „istennőnk"! Ő rendezett, tanított, és a szó nemes értelmében mindannyiunkat felvillanyozott. Jött egy időszak, megalakult az ország első vidéki, politikától sem mentes kabaréja, a Dongó Színpad, ahol Pálffy Józsi, Pálffy István (Fidél), Heller Tamás, Molnár Gabi, Molnár Éva és később Jakubinyi Bandi társaságában egy-két apró szerepet én is kaptam. Aztán csináltunk egy akkor nagyon divatos névre „odahallgató” Krokodil Színpadot. Nem volt a Dongóval konkurencia! Mentünk teherautón tájolni, Altorjay Alfréd, Szabó Jani bácsi, Évike, Jánossy Tibi és a nagy sakkmester, Szakács Imre bácsi és még sokan mások. Nagy volt az öröm, amikor sikerült, ha néha öncélúan is, a közönséget megnevettetni. Nagy biztatást kaptam, amikor Szendrő Józsi bá egyszer rám méltóztatott tekinteni, és emígyen méltóztatott szólani: „Igyekezz fiam, igrékezz!” Ekkor határoztam el, hogy színész leszek.

A harmadik nekirugaszkodás után felvettek a Színház- és Filmművészeti Főiskolára, de már nem iratkoztam be. A világot jelentő deszkákra ennek ellenére még fölléptem. Játszottam együtt Latinovits Zoltánnal, Soós Imrével, a Csokonai Színháznak amolyan belső-külső tagja lettem. Megszereztem a fényképész szakmunkás-bizonyítványt, és utána elkezdtem kacérkodni a filmezéssel. Aztán munkanélkülivé váltam, mert akkor is volt már racizás.

– *Az örökös létszámcsökkentés.*

– De én önként jelentkeztem, hogy kérem szépen, engem is racionalizáljanak! Mert az plusz pénzt jelentett, és már megvolt a másik munkahelyem, tudtam, hova fogok menni. De mégse oda mentem! Hanem egy harmadik helyre, a Talajjavító Vállalathoz. Azt sem tudtam, hogy eszik, vagy isszák. Szabó István, nyugodjon békében, volt a Talajjavító Vállalat igazgatója. Amiből az Országos Talajjavító és Talajvédelmi Vállalat lett a végén, és komoly munkát végeztek. Szabó István találta ki a görgős ekét is.

– *Emlékszem, az nagy botrány volt.*

– A görgős eke is egy olyan találmány volt, mint a Rubik-kocka, meg a sok-sok magyar találmány. Brazíliában még ma is alkalmazzák, Magyarországon meg már azt se tudják, miről van szó. És akkor nekem szeget ütött a fejembe, hogy javítjuk a talajt, építjük a gátakat a Szamos meg a Tisza partján, és senki nem látja, mit csinálunk. Volt egy vegyész-mérnökünk, dr. Börcsök Emil, ő is meghalt már. Beoltottam, hogy Emil bácsi, nem kéne ezt mindet lefotózni? Hát azt mondja, talán. Akkor az ő közreműködésével szereztem egy fényképezőgépet, egy nagyítógépet, és összehoztunk egy fotólaborot. Én meg fényképeztem a terméseredményeket. Korábban ennyi volt a termés, mi megjavítottuk a talajt, azután ennyi lett. Sokkal több! Ez felkeltette a főnökök figyelmét. Közbejött a görgős eke! Ezt is le kéne fotózni! Csináltam róla egy pár fotót, és igyekeztem helyezkedni. Komolyan mondom, tudatosan helyezkedni! Az igazgató Szabó István feltalálóról miért nem csinálunk filmet? Hát csináljunk! De akkoriban az ÁVÓ még az íróasztalokat is leszegezte. Egy hosszú vasrudat kellett az íróasztal fiókjához keresztbe felnyomni, és a végét lelakatolni. Ilyen körülmények között kaptam felhatalmazást, hogy vegyek egy kamerát.

– *Nehéz volt elintézni?*

– Ez úgy ment akkor, hogy először is a megyei pártbizottságnak a jóváhagyása kellett, hogy ha lesz kamera, akkor mi majd azt tényleg használhatjuk. Nyilvántartások, előírások. És végre nekiindulhattam Budapesten bolyongani, kamerát keresni.

– *Mintha fegyvert akartál volna!*

– Majdnem. Valahol a Jókai utca környékén megsúgta valaki, a nevére már nem emlékszem, hogy van egy ószeres, az foglalkozik ilyesmivel. Egy öreg zsidó bácsi volt, roppant gyanakodva fogadott. Mit akarok? Mondom, hogy kéne egy filmfelvevő. Körüljárta vagy ötször a dolgot, végül azt mondta, hogy van neki egy felvevőgépe. Megmutatta, egy amerikai haditudósító gép, Bell and Howel. Háromoptikás, nem akkumulátoros, hanem óraműves. Sajnos már nincs meg. 0,95-ös fényerejű COOK alapoptikája volt. Körülbelül öt évig tartott egy ilyen optika előállítás. Mert miután kiöntötték, még olyan négy évig hagyták hűlni. Cook optika, az nem műanyag! Így bonyolódtam bele a filmezésbe. Akitől megvettem, forgalomképes volt. Én elszámolási csekket kaptam a cégtől, ő pedig be tudta váltani, tehát megkapta a pénzét. Ezzel a kamerával kezdtem el fabrikálni a görgős ekéről a filmet.

– *A nyersanyagot ki adta?*

– Fel kellett vennem a kapcsolatot a Magyar Filmlaboratórium Vállalattal. Kaptam vagy 120 méter nyersanyagot. Négy tekercs harmincméteres filmet. Nagy kincset hoztam haza! Hát akkor kezdjünk hozzá, mondta az igazgató elvtárs. Mondom, kezdjünk! Forgassunk. Szabad téren csináltuk, akkor kitaláltam, hogy nagy alumíniumlemezekkel

oldom meg a derítést. Nagy ámulat volt, húha, film készül a találmányról! Kész van, mondom. Mikor nézhetjük meg, kérdezi az igazgató. Hol a laboratórium, kérdezem én. Ja, nincs laboratórium? Elő kell hívni a filmet, meg még kell róla másolatot csinálni. Munkakópiát. Akkor még a muszter szót nem ismertem. Kezdem tanulgatni ezeket a szavakat is, és ingajáratban voltam Debrecen és a budapesti filmlabor között, ahol az emberek nemcsak a pénzre mentek, hanem volt bennük segítőkészség, fűtötte őket a szakma szeretete. Megvolt végre a laborálás. Meg kellett vágni. Kézzel! Ha úgy tetszik, majdnem nyálazva csináltam.

– *Hol?*

– Az asztalon. Előbb megvágtam, azután elindultam ragasztót keresni. Megint menni kellett, utánajárni. Az megint egyheti munka volt. Az igazgató elvtárs meg kérdezgette, hogy készen van-e már a film. Hát mondom, kell hozzá ragasztó is. Hogy mennyi baj van ezzel a szarsággal! Szóval dicséretet, azt kaptam! Működött akkor a moziüzemi vállalat, ott a Varga Béla bácsi, ő is nyugodjon békében. Karcsi, hát miért nem szóltál? Hé, Tibi, gyere csak! Hozzál filmragasztót! Hoztak egy üveg filmragasztót. Na, azt mondja az öreg, ezzel csináld, ez megragad! Megragadt, az biztos, de olyan is volt. A címét rámondtuk! Rákiabáltuk, hogy most kezdődik a görgős eke! Különösebb nagy sikere nem lett! De az igazgató elvtárs mégis azt mondta, hogy lehet még ebből valami. Szabó Istvánnak volt érzéke a dolgokhoz. Összetoborozta például a kitelepített embereket, a deklasszált elemeket, ahogy akkor mondták, mert nagyon kitűnő szakemberek voltak. Így került a Talajjavítóhoz Kelényi Ákos repülőmérnök, egykori magas rangú repülőtiszt, akit Budapestről telepítettek ki. Gépészeti főmérnök lett belőle. Értett hozzá. Az igazgató mondta, te csináld a szakmát, én viszem a politikai síkot. Igaza volt! Jól gondolkozott, mert az értelmet nem irtotta ki maga körül! Valamikor '58 vagy '59 táján elkaptam egy fülest, hogy a Színház- és Filmművészeti Főiskola keretén belül gyorsalpalón operatőröket képeznek. El lehet jutni a Színház- és Filmművészeti Főiskolára!

– *Újra...*

– Igen. A televízió alakulása után történt ez. Kellettek operatőrök, rendezők, hasonlók. És az Országos Talajjavító és Talajvédelmi Vállalat költségén elvégeztem a nyolc hónapos gyorsított operatőri tanfolyamot. Fizettek 31 forintos napidíjat, a Park Szállóban lakhattam, az útiköltséget is fedezték, néha motorkerékpáron mentem fel. A kurzust sikeresen elvégeztem. Papirom volt, hogy operatőr vagyok. Körülnéztem a városban, láttam, hogy még itt vannak a háborús nyomok, s gondoltam, mindezt meg kéne mutatni az utókornak. Beadtam a KISZ-bizottsághoz, a Kommunista Ifjúsági Szövetséghez egy javaslatot, hogy hozzunk létre egy kisfilmstúdiót.

– *A városihoz?*

– A megyeihez. Mindig igyekeztem magasabban mozgolódní. Lesepertek a javaslatomat. Aztán valakinek mégis eszébe jutott, és csináltak egy kisfilmstúdiót. Úgy hívták, hogy Hajdú Filmstúdió. De velem szóba se álltak, hanem rábízták az egészet a Mozgóképfilm Vállalatra, és csinálták a filmeket. Hát nem egyszerű? A pártelvtársak vették kezelésbe a dolgot, nagyon sok mindenfélét leforgattak. Út a jövőbe! És hasonló címek. Nem akarom abszolút bíráltni őket, még ma is van benne használható. Gyűjtöm, restaurálom ma ezeket a tekercseket, hogy megmaradjanak az utókornak.

– *Nehéz őket összeszedni?*

– Hát egy tekercs itt, egy másik ott. Még ma is előfordul, hogy jönnek, hogy van itt nálam valami filmanyag, eladnám. Hagyja itt, megnézem. Á-á, mi a biztosíték? Mondom: én. És az egyikén három használható másodperc van, a másikon öt, a harmadikon semennyi...

– *Megcsinálták a stúdiót, de nem téged választottak. Hogyan tovább?*

– Maradtam a Talajjavítónál, megszületett az első lányom, jártam az országot, filmeztem és fotóztam. Közben én technológiát is vezettem, tehát mint talajjavító technológus, technikus.

– *Nem lettél függetlenített filmes?*

– Teljesen függetlenített munkakörben dolgoztam mint technikus. Tehát én megálapítottam a technológiát, megsúgtam, hogy ezt így kéne vagy úgy kéne csinálni, így jobb lenne, vagy úgy jobb lenne, akkor vitatkoztunk, megvitattuk, aztán csinálták. De én közben fotóztam, filmeztem is, amit csináltak. Éppen Szombathelyen dolgoztam, amikor megszületett a lányom. Én Szombathelyre motorkerékpárral jártam innen, Debrecenből.

– *Milyen márka volt?*

– Én voltam már megint az irigyelt, a közirigység tárgya akkor is! Egy Simpson 3000-es, kardántengelyes.

– *Debrecenből motorral Szombathelyre! Hány óra alatt?*

– Ráértem! Nem számított az idő. A bukósisak még nem volt kötelező, de így is túléltem a motorkerékpározás éveit. És megjött a telefon, hogy megszületett a kislányom. Akkor még volt belföldi légi járat. Bizony ám! És a Talajjavító szombathelyi kirendeltségének munkatársai voltak olyan ügyszeretőek, hogy mindent megmozgattak annak érdekében, hogy nekem jegyet szerezzenek. És hazarepültem. A motort később utánam hozták teherautóval.

– *Hogy kellett repülni? Szombathely–Debrecen?*

– Nem. Szombathely–Budapest–Nyíregyháza. Amikor Nyíregyházán megkapta a felszállási engedélyt a gép, Debrecenben, a szovjet repülőtér csücskében biztosítottak egy ideiglenes leszállóhelyet. Azért pár óra alatt mégis itthon voltam! Azután is dolgoztam, csináltam a Talajjavítónál a magam dolgait, és megint valami bekattant a fejembe... Bontották Debrecen külvárosi részeit, és épültek a panelházak. Gyönyörű kis utcákat bontottak le, épültek a tízemeletes épületek. Nem gondoltam át, hogy ez milyen baromság, hiszen lakáshoz jutnak az emberek! De ezeknek a panelházaknak a helyén a kis ősrégi településrészeket meg lebontják. Ki fog erre emlékezni? Ezt meg kéne örökíteni, hogy ilyen volt régen. És megint beadtam a pályázatot egy kisfilmstúdió alapítása érdekében. Akkor már a pártbizottságnak. Tíz nap alatt választ kaptam, hogy jelenjek meg. Akkor nem interjúnak hívták ezt, hanem úgy mondtuk, hogy megbeszélni a dolgokat... Megjelentem, és megbeszéltük a dolgokat... Én elmondtam rövid szóval, hogy ha arról, amit most lebontunk, nem marad egy kocka, egy film, egy kép, semmi, akkor utána mit mondunk, hogy mi volt ott? Mit bontottunk le? Ez már egy kis politikai rátöltés is volt. Szándékosan vezettem úgy az irányt, hogy lehessen dicsekedni utána. Hogy mi helyett csináltuk?! Azt nem mutatjuk be, hogy mi volt? Mondjam azt, hogy ráharaptak? Egy hét múlva megkaptam a kinevezést, hogy alapítsam meg a Dokumentációs Filmstúdiót, egyelőre a városi könyvtár keretein belül.

– *Ez hányban volt?*

– 1967-ben. Nagyon kellemes, csinos hölgyek körébe kerültem a városi könyvtár keretein belül. De a házinyúleffektus nálam mindig működött. Elkészítettem egy hároméves tervet, és átadtam a városi tanács pénzügyi főosztályvezetőjének, dr. Tardi Tibornak. Ő is meghalt már. Jónak tartotta a tervet, ráadásul ő maga is nagyon szeretett fényképezni. Lépésről lépésre csináltam, és magvalósítottam a dolgokat, mígnem a stúdiónk kinőtte a könyvtár mellékhelyiségét. És akkor Tardi Tibor közreműködésével, Kertész Gyuláné, akkori igazgatónő, no meg Kolozs Gizike, Sípos Klári meg az ottani dolgozók támogatásával sikerült elérni, hogy a pártbizottság kijelöljön nekünk egy villaépületet. A Széchenyi utca 63. szám alatt volt ez a ház, amelyben szintén könyvtár működött. Az emeleti részét berendezhettem stúdióknak. Akkoriban ehhez nagyon kellett a kapcsolat,

az összeköttetés! Kigondoltam, hogy lehetne úgy átalakítani az emeletet, hogy legyen benne egy kicsi kis műterem, egy kis fotólabor stb. Mibe is kerül?! Nagy segítségemre volt Varga László belsőépítész, szintén szenedélyes amatőr filmes, és segítettek mások is, megcsinálták a tervet, a költségvetést, mindent... Olyannyira, hogy ebből lett az ország akkor legkorszerűbb kisfilmstúdiója, leahagyva Kecskemétet is, ahol abban az időben már nagyon szépen, szinte profi szinten dolgoztak. De még nem itt tartunk, hanem ott, hogy gyűjtöm a pénzt az eszközökre. Sok-sok virágcsokorral körüludvaroltam egy külkeres hölgyet, aki Svájcból behozta a 16 mm-es Bolex gépet. Hol lett volna nekem erre valutám akkor? És így már két Bolex gépem lett! A Bolex már olyan volt, hogy lehetett vele szinkron felvételt csinálni. Uher magnót rendeltem hozzá, komplett felszereléssel dolgozhattam. Mindezt azonban karban is kell tartani! Na, ekkor beszivárogtam a Magyar Televízióhoz, a Szabadság térre. Most már nem is tudom, kinek az útján, de végül Bányai Pálnál kötöttem ki, a karbantartók főnökénél. Megígérte, hogy félévenként átnézik az eszközeinket. De a műszaki egységek állandó, folyamatos karbantartást igényelnek. Ezért helyben is fejlesztettem, és magam mellé vettem a Végh Lászlót, aki később Szegeden, majd Miskolcon lett híradós operatőr. Közben terjedt a televízióban is a hír, hogy Debrecenben valami működik! Meg, hogy tudunk szinkronhangot csinálni. Egészen odáig, hogy egyszer cseng nekem itt az asztalon a telefon, hogy a Dobrovics István elvtárs meg a Matúz Józsefné elvtársnő szívesen meglátogatna minket. A főgyár-tásvezető meg a főszerkesztő! A Magyar Televízió!

– *Jól számolom, hogy ez már a 70-es évek elején lehetett?*

– Annyira az elején, hogy ennek a látogatásnak köszönhetően 1971-től televíziós lettem. Hetvenben járt nálunk Matúz Józsefné. Szerencsés időpont volt, mert ekkor jött az alku, hogy igazgató kellene a filmstúdióink élére. Én mondtam, hogy eddig se volt igazgató, én viszem, vezetem, s jól megy, de igazgató nem akarok lenni. De van a városnak egy szabad igazgatói státusa, azt be kell tölteni! Ha nem töltik be, akkor Debrecen költségvetése elveszít egy igazgatói státust. Én filmeket akarok csinálni, nem igazgatni. A stúdiót meg közben eddig is elvezetem. Akkor újra jöttek, hogy mégis kellene ide egy igazgató. A Csokonai Színháznál lejárt Tar Ferenc igazgatói mandátuma. Egy másik igazgatói állás kell neki. Mit szólnék én ahhoz, ha ő töltené be ezt a posztot? Érdekes, ahogy egybevág-tak a dolgok. Én megcsinálom a filmstúdiót, nekik meg azonnal kell bele egy igazgató! Nagyon tisztetem, becsülöm Tar Ferit, de ez így történt. Jó színházi ember, de a film, az más. Behívtak a városi tanácsra, rágták a fülem mindenhol. Na jó! Megosztjuk a dolgot. Ő vigye a politikai meg a reprezentációs dolgokat, én pedig maradok a stúdióban, viszem a filmes és a műszaki dolgokat. Ferikém, filmtechnikához értesz? Nem. Fotótechnikához értesz? Nem. A hangtechnikához értesz? Hát, csináltam már magnófelvételt. Mondom, akkor? Hát, úgy már értek hozzá. Akkor majd a műszaki dolgokat én viszem, egyezzünk meg. Ebben megegyeztünk. Eltelt egy hét, és egy általam korábban kötött egymillió forintos szerződést ő szétrúgott. Akkor egymillió forint az nagyon nagy pénz volt! Mikrofelvételt akartunk készíteni egy ruházati ipari vállalat termékeiről. Már megvolt az előszerződés, ő felrúgta, mert nem tudta, nem értette, hogy miről van szó, akkor inkább felrúgta. Miért? Csak! A „csak”-kal nem lehet vitázni. Mondom, Ferikém, nem ebben egyeztünk meg! Én fejlesztésre akartam fordítani azt a pénzt. Ebben a helyzetben jött a telefon, hogy ismét meglátogatna engem Matúz Józsefné, aki gratulált, hogy ez milyen pedáns kis stúdió. Pallai Jancsival, aki rádiós volt, nyugodjon békében, már korábban készítettünk jó pár olyan külsős riportot a híradónak, mely jó visszhangot kapott, és így alkuba bocsátkoztam. Az volt az ajánlat, hogy műszaki egységgel együtt szervezzünk Debrecenben a Magyar Televízióhoz egy tudósítói irodát. Beléptem a Magyar Televízióhoz, híradós lettem, és több mint húsz évig együtt dolgoztam Tóth Karcival, aki

korábban a Nyíregyházi Rádiónál dolgozott, a Riporter kerestetikben tűnt föl. Vékony, cingár fiú volt, gyönyörű orgánummal. Egy üzlethelyiséget kaptunk a várostól, abban működött a hármasunk, Tóth Károly riporter, Szatmári Ferenc gyártásvezető és én mint operatőr. Így indult itt híradó...

– *Itt a városban létezni, és Budapestnek dolgozni abban az időben ez többféle nyomást is jelentett?*

– Izzalmas volt! Itt most hadd ne dicsérjek senkit, főleg magamat ne, magamról most nem beszélek, rólam nincs szó. Tóth Karcsit tudom dicsérni. Karcsi olyan jó érzékkel nyúlt a várost érintő, politikai hatalmakat és hatalmasságokat érintő témákhoz, hogy nem tudtak hozzáférközni. Karcsi úgy kezelte a dolgot, hogy mi ebben a hatalmi szerkezetben egy külön hatalom vagyunk. És mitőlünk csak kérni lehetett. Kérni. Lesepert magáról mindent, és nagyon ügyesen csinálta. Rengeteg energiát ölt bele, de jól csinálta. Néha segítettem én is, összejöttünk haverok, ezek-azok. Szóval ebben is volt egy kis játék. De hát hol nincs játék az életben? Szükségszerű volt, hogy játszani is kellett néha. Nem vére menni, hanem játszani inkább. A szó szoros értelmében mondom, hogy játszani is kell. Jól játszottunk? Feltételezhetően akkor igen. Most tudánk-e úgy játszani? Azt hiszem, hogy most már nem lehetne játszani. És ez nem politika, ez csak helyzetértékelés.

– *És miért nem?*

– Nincs meg rá a lehetőség. Most már a média nem képvisel semmit, csak a diktált híreket. Akkor a Magyar Televízióknak kitárták a kaput, tessék parancsolni. De nem is csináltunk velük hülyeségeket. Sok idő eltelt azóta. Nemrég, a huszonötödik házassági évfordulónk előtt találtam meg azt a tekercest, amely a házasságkötésünkről készült. A béren kívüli juttatások ugyanis úgy néztek ki a híradó történetében, hogy aki összeházasodott, annak az esküvőjét fölvette a híradó, amihez a nyersanyagot is saját maga biztosította, és oda is adta a kuncsaftoknak a kész filmet. A másik juttatás az volt, hogy amikor a híradós gyerekek közül valaki az általános iskolát kezdte, a soros riport abban az iskolában készült, ahová a híradós gyereket írták be. Akkoriban ugyanis szeptember 1-jén minden esetben lement egy riport, hogy kezdődik az iskola. És ugyanígy, amikor a híradós gyerekek érettségiztek, akkor abban a középiskolában készült a beszámoló riport, ahová a mi gyerekeink jártak. A riportot pedig megkapta a család. Ez volt Matúz Józsefné idejében, 1986-ig, az úgynevezett béren kívüli juttatás. Ilyen típusú mozgóképfelvételt nagyon kevés ember tudott csinálni! Ezért volt rendkívüli gesztusértéke ennek. Így a múltkor én is megtaláltam a házasságkötési tekercsünket. Át tudtam venni VHS-re. Szóltam az asszonynak, Márti, van öt perced? És a huszonöt éves házassági évfordulónkon bemutattam neki. Addig ő sem látta.

– *Hogy működött a debreceni híradós stáb? Hogyan lehetett hozzájutni az információkhoz?*

– Nagyon meg volt szervezve! Volt egy félállású műsorszerzőnk, Vámos Nóra, a „fontoska”. Később Szepesi Ági, kinek szintén az volt a legfontosabb teendője, hogy információt szerezzen. Megismerkedjen a főnökökkel, de lehetőleg velük tárgyaljon. Végén elértük, hogy a „főnökök” vagy megbízottjaik önként bejelentkeztek, hogy a jövő héten ez lesz, meg az lesz. Ági hallatlan nagy kapcsolatrendszert teremtett a saját szorgalmából meg a férje révén, aki nem mellékesen újságíró: Szűcs József, a *Napló* oszlopos munkatársa. Megvolt a kapcsolatrendszerünk, feldolgoztuk a témákat, és telexen felküldtük Pestre, hogy jövő hétre Debrecenből ez meg ez menne. Ugyancsak telexen visszakaptuk a rendelést. Kis rendszerünk jól működött, mind a két és fél megye minden tudósítójával összhangban voltunk.

– *Aki kimaradt belőle nem sértődött meg?*

– Nem emlékszem ilyenre.

– *Hogy ment föl Pestre az anyag?*

– Hát annak egyetlen útja volt, a gyorsvonat, amelyik Záhonyból indult Budapestre. A gyorsot vagy Záhonyban, vagy Nyíregyházán, ami egy kicsit bonyodalmasabb volt, vagy itt Debrecenben el kellett érni. Versenyeztünk néha a gyorsvonattal, hogy az állomásra hamarabb beérjünk, és földhassuk az exponált filmet és a hanganyagot, amelyet Tóth Karcsi Uher magnóra mondott, s gyakran valami parkolóban írta meg a szövegét. Nagy élmény volt a televíziózás. Eljutottunk Moszkvába, a Spitzbergákra, a Távols-Keletre. A Szovjet-Távols-Keleten eszméletlen fenyegetéseknek voltunk kitéve! Ha megálltunk, vagy leszálltunk valami helyen, akkor ott minden nagy biztonsági nacsalnyik azzal kezdte: „Interjú adok.” Kinek kellett volna annyi interjú? Heteken át üres Arriflex géppel dolgoztunk, betettem egy üres kazettát, amelyben nem volt film, a magnó pörgött, bohóckodtunk. Még csapóztunk is, be is világítottunk, minden. Kétszemélyes stáb, én voltam az operatőr, a világosító, minden. Jó! Szalagcsere! Betettünk egy másik üres kazettát. 2-es! Csapó! „Pazsalujza!” Így mondtam, tessék folytatni! Csak a jóisten tudja, hogy miről beszéltek. Utána meg mondtuk neki, hogy most menjünk el a helyszínre! Akkor már elmehettünk a helyszínre. Ha ezt nem csináljuk meg, akkor nem mehetünk egy lépést se sehova. Pedig az volt a lényeg!

– *Kárpátaljára nehéz volt akkor bejutni?*

– Hát kinek hogy! A Sípos István elvtárson keresztül, ő volt a záhonyi állomásfőnök, azután MÁV-vezérigazgató lett, és hamar meghalt infarktusban, nekünk sima volt az út. Az ukrán határon már úgy ismertek bennünket, hogy jó napot kívánnak, tessék parancsolni! Addig, amíg Sípos nem lépett közbe, addig a kocsinkat alulról is megnézték, meg belülről is...

– *Piros útlevéllel mentetek? Vagy szolgálattal?*

– Szolgálattal. Barnával. Annyi útlevalem volt már, az Isten tudja. A kék megvan, de már lejárt. Volt egy szolgálattal útlevalem. De volt a piros is.

– *A barnát beszédték, és azt mindig el kellett kérni. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatása Hivatalának páncélszekrényében tárolták. Vagy itt helyben mindig nálatok volt?*

– Nem, a szolgálattal útlevélért mindig be kellett menni a királyi televízió útlevélosztályára. Ott őrizték. És le kellett adni a személyi igazolványt, és betették a helyébe. Sajnáltam is, mikor bevonták, olyan szépen tele volt pecsételve.

– *És ha jött egy hirtelen füles, hogy menni kéne Kárpátaljára?*

– Akkor nem mentünk!

– *Ha bent voltatok Kárpátalján, akkor mennyire volt szabad mozgásokat?*

– Ó! Voltak nem ajánlatos helységek, de Antal Pista, a későbbi gyártásvezető mindig kibuherált valamit. Kimondottan tiltott helyek is voltak, például Munkács. Az tiltott város volt. Külön engedély kellett. Miért? Hát csak. Hogy érezzük, hol lakik a jóisten. Meg azért is, mert ott volt valami hadászati marhaság. Abból nagy balhé lett egyszer!...

– *Mi történt?*

– Beledolgozott a riportba Pálffy Pityu is, Pálffy G. István, a volt Tv-híradó párttitkára, a kis Pálffy, a kis bajuszos, a kis petőfis, tisztelem és becsülöm, pedig sokszor legöröcsölte az embert. Felmentünk Munkácsra, Rahóra és környékére.

– *Volt útvonalengedély?*

– Semmi.

– *Átültetek egy szovjet rendszámú autóba?*

– A fenét! Csak magunk mellé vettünk egy olyan hapsit, aki KGB-s volt. Volt neki KGB-s igazolványa. Nekünk meg volt száz pénzünk, és odaadtuk neki. Na, én csináltam ott egy nagyon szép felvételt, de a hapsi kifigyelte, hogy a háttérben ott volt a katonai repülőtér. Egy nagy síkság a hegyek között. Aztán jött a balhé a nagykövetségről, hogy ezeknek a magyarországi televíziósoknak nem volt felvételi engedélyük, és stratégiai pontot fényképeztek.

A párttitkár engedélyével elhangzott a riportban: „Hass, alkoss, gyarapíts...” Matúzné felrendelt bennünket Tóth Karcsvival raporra! Kapjuk magunkat! Nem tudtuk, hogy miről van szó. Rózsika meg: „Milyen hülyék maguk! Csinálni a cirkuszt!” Utólag nézve aranyos és kedves volt. „Na jó, menjetek!” A titkárnője meg: „Itt írjátok alá!” Aláírtuk. „A pénztár még nyitva van!” Kaptunk 10 000 forintos külön jutalmat! A gatyá lehullott rólunk!

– *Hogy történt? A követség a képernyőn látta a dolgot, vagy pedig a helyi följelentés hatott?*

– Hát a KGB működött azért!

– *Tehát adásba ment?*

– Igen.

– *Mi volt még tiltott város abban az időben Kárpátalján?*

– Hát majdnem mindegyik. Beregszász félig.

– *Ott is volt egy rakétaalkatrész-gyár.*

– Pontosan. Ha Vereckére elmentél, hát az, húha, az már valóban nagyon gyanús volt!

– *Miért?*

– Hát csak! Mert Verecke. Furcsa módon, akik minket ellenőriztek, azok tudták, hogy mit jelent Verecke. Viszont akiket tanítottak, gyerekeket, azokat nem tanították meg rá. Erdélyben Csíksomlyóra nem mehettünk be. Nem volt átléphető a város határa. Azt ajánlották, hogy a várostól olyan négyszáz méterre álljunk meg.

– *A magyar–szovjet határon volt a Barátság almáskert. Ott is megfordultatok?*

– Beregsurány környékén, igen... Volt ennek történelmi előzménye is, a magyarországi telepítettek a szomszédban, a határ mellett, egy nagyon szép almáskertet, meg a mi oldalunkra is. És a Szovjetben látták, hogy ott nem terem az alma, nálunk meg igen. És átjöttek szüretelni. Ünnepelesen szüreteltek, és szüreteltettek, mi meg ünnepelesen tudósítottunk, hogy ők szüretelnek, szüretelnek... Bőséges az almatermés! Kék az ég, zöld a fű.

– *Magyart is küldtek át, vagy csak oroszok jöttek?*

– Hát ukránok jöttek át, de magyarok is átjöttek. De a szüret az nem a szomszédban történt, az itthon történt, csak a szomszédok jöttek szüretelni.

– *Akik megszólaltak tőlük, azok magyarul is megszólaltak?*

– Nem annyira.

– *Ungvárra be lehetett menni. Mi volt még tiltott város Kárpátalján?*

– Rahó is...

– *A falvakba bemehettek?*

– Á! Nagyon sokszor megtettem ezt az utat, mint moszkvai tudósító. Kocsival jöttem haza. 2000 kilométer nem akármilyen. Ellenőrzés volt, hogy el ne tévedj, ők vigyáztak rád. Ha nem jelentél meg időben a következő közlekedési ellenőrzési pontnál, akkor már kerestek. Ha meg hamarabb jelentkeztél, akkor gyorsajtásért büntettek meg. Fel volt írva a rendszám! K-083: így kezdődött a rendszáma minden moszkvai magyar külszolgálatos autónak. Le volt adva a közlekedési rendőröknek, hogy ekkor indultál Moszkvából. Tudtad, hogy másfél órán belül hova kell érnem. Ha nem értél oda, akkor érted mentek. Nem bántottak, nem szóltak hozzád, csak fölírtak és követtek. Ha hamarabb mentél, megállítottak, hogy már itt is vagy? Akkor már gyorsajtás. Az első időszakban nagy kínban voltunk. 1979–83 között dolgoztam kint. Aztán Pálffy G. István kiküldött megint négy évre, abból majdnem négy és fél év lett.

– *Hogyan vetődött föl, hogy kiküldenek?*

– 1979-ben Matúzné Rózsika szólt, hogy menjek fel Pestre. Felmentem. Mondta, hogy ő úgy gondolta, hogy nekem Moszkvában volna a helyem. Tóth Karcsvit már két évvel korábban kiküldte.

– *Hogy újra párban dolgoztatok?*

– Mondom Rózsikának, hát nem tudok oroszul! Azt mondja, nem baj. Majd a másik beszél! De nekem van egy feleségem is. Beszélj meg vele! Mikor adsz választ? Hazajöttem, mondom Mártának, van-e kedved eljönni Moszkvába. Kirándulni? Nem. Négy évre. Ez büntetés, vagy kiküldetés? De Rózsika elintézte azt is, hogy menjek, vigyem ki a feleségem, a televízió biztosítja a repülőt oda-vissza, a szállodát, s nézzük meg együtt, hogy vállaljuk-e. Megnéztük, és úgy döntöttünk, hogy jó, hát akkor elmegyünk Moszkva országba négy évre. Kis feleségem az iskolai tanulmányai folytán azért valami alap nyelvtudással rendelkezett. De én a cirill betűket sem tudtam, hogy kell elolvasni... Zsupányi Bea, az ottani gyártásvezető jött ki elénk a repülőtérré, és megmutatta, hogy ez a Csák Pista lakása, ez lenne majd a ti lakásotok. Csák Pista volt az elődöm, operatőr. Egész kellemes lakás. Végigjártuk, colstokkal felmértük, és mentünk a Budapest Szállóba, mert ott kaptunk helyet. De a feleségemet nem akarták beengedni, mert oda nőt nem lehet felvinni! Ekkor estem össze.

– *Hol volt a lakásotok?*

– Ulica Oboruceva, Vnukovó felé, a Leninszkij proszpekten, hogyha jöttél kifelé, a Kremltől közel 18 kilométerre már ott is voltál. Nagyon kellemes hely volt. Egy U alakú tó vette körül, fenyő- és nyírfaerdőkkel határolva. Nagy hidegek, lejtős part. Ott tanult meg a lányom sízni. Én tanítottam meg, holott síléc se volt a lábamon életemben. A televízió díszletező-brigádja kijött, és berendezték a szerkesztőségi irodát tipp-topppul. Egy kedves barátom, az a bizonyos Varga Laci belsőépítész, a mi általunk felvázolt alaprajzra megtervezte a belső berendezést. Sajnos nem volt alkalmam utána, hogy legalábbis hálából meghívjam Moszkvába, hogy gyere, nézd már meg.

– *Miután igent mondtatok, hogy akkor jó, megyünk, volt valamilyen fölkészítés? Instrukciók? Hogyan kell ott létezni?*

– Nem volt. Tudósítók vagytok, csináljátok! Egyébként nagyon jó csapat volt. A doyen akkor Kis Csaba volt, az MTI-től, de a rádióba is bedolgozott. Tóth Karcsi, Medveczky László, hadd ne soroljam most a neveket. Voltunk ott tudósítók huszonvalahányan. A banda összetartott. Nem volt gyűlölködés, meg olyan, hogy eltitkolunk valami hírt. Hogy adok én hírt, de csak ha te is adsz valamit!... Ez így szóba se jött. De volt gonoszkodás is, játékosan!

– *És miről tudósítottatok?*

– Akkoriban folyt a készülődés, hogy hatvanéves a szovjet cirkusz, hivatalosan a Szovjetunió megalakulása hatvanadik évfordulójának megünneplésére készültek, s ez volt minden. A belpolitika ott pangott. Vrémsza zasztója!... A poshadás ideje, ahogy később ezt a korszakot elnevezték. A brezsnyevi időszakban Hírhez nem jutottál. Egyikünknek ilyen kapcsolata volt, másikunknak amolyan, és sügtünk egymásnak, hogy erre figyelj, arra készülj fel, ezzel meg ne foglalkozzál, mert nem érdemes... És hát sok segítséget kaptunk Kiss Csabától, aki mindig kiizzadt valamit, hogy tudjon mit küldeni, mert semmi híre nem volt neki se, pedig őneki aztán igazán megvoltak a kapcsolatai. Meruk Józsefnek is hallatlan jó kapcsolatai voltak, rá is támaszkodhattunk. Meg előszedtük a Vologyát, a külügyminisztérium magas rangú KGB-s szervezőjét, nem tudom, mi volt a beosztása, ragyogóan beszélt magyarul, ő erre a nyugati frontra volt ráállítva. Szibériai származék, úgynevezett szibirják. És különleges utakat szerveztünk a Bajkálra, Irkutszkba. Valahol Szibériában az is megtörtént, hogy helikopterrel majdnem lezuhantunk. Belekavarodtunk a 30 000 voltos magasfeszültségbe. A hátsó rotor akadt meg. Nagy nehezen sikerült földet érünk. Ügyes pilótáik voltak! Medveczky Laci meg én szálltunk föl, Medveczky mint fotóriporter, mert csak operatőröket, fotóriportereket engedtek. Nem volt benne elég hely. Nyolcezer literes üzemanyagtartály az utastér közepén! Hát Szibériában vagyunk, ott nincs tartalék, nincs mindenütt leszállópálya

meg repülőtéren. Úgyhogy viszik magukkal a tartalékot. De vidáman bagóztunk a kerozin tetején, és közben találgattuk, hogy mi az ottan, mi lehet benne? De megúsztuk a bagózást is, a kényszerleszállást is. Kikászálódunk, kipakolták a pilóták a helikopterről a rádiót, összedrótózták az akkumulátorral. Beszélgetés, hogy megvagyunk, megvagyunk, aztán jöttek értünk. Így ment ez. A hírhíánynak köszönhetően én Kárpátaljától, vagy mondjuk úgy, hogy innen a határszéltől a Csendes-óceánig jól bejártam azt a kis félvilágnyi birodalmat. Karcsival csak összenéztünk, s már tudtuk is, a szibériai utakat úgy kell kitalálni, hogy Irkutszk mindenféleképpen essen az útvonalba, mert akkor Vologya legalább haza tud menni egy napra, és meglátogatja a családját. Akkor épült a BAM, Bajkalo-amurszkaja Magisztrál, a Bajkál–Amúr vasúti fővonal, volt egy mellékága a kínai határ felé, Tinda. Oda is elmentünk. Nagyon elegánsan utaztunk, egy külön szerelvényrel ment a tudósítócsoport. Tárgyalóterem volt a vonaton, és kellemes fülkés szobákban tudtunk aludni a vasútvonalon, amelyet Jevgenyij Popov *Brezhnev's wake*, avagy: *Várd ki csak a végét!* című novellája szerint „örökre felépítetlenül nyelt el a múlt az »egyetlen országban« felépítendő kommunizmus örökre megvalósulatlan vágyálmával együtt”. Egyszer csak hallom, hogy kopognak a fejem fölött: bam-bam-bam! Mi a fene van itt?! Hát bekötötték a telefont! És Tindából felhívtam Moszkvában lévő feleségemet: „Csókollak, hogy vagy?” De a legnagyobb élményem a Spitzbergákon volt, ahol éjjel-nappal sütött a nap. Egy 1920-as párizsi szerződés értelmében minden államnak, aki azt a szerződést aláírta, joga volt a jégszigeteken természeti kincseket kitermelni és bányászatilag ott megjeleníteni. Mi is mehetnénk, Magyarország is aláírta azt a szerződést. A lőfegyver tilos, meg minden olyan robbanóeszköz, ami nem a bányászathoz kell. A fehér éjszakák annyira fehérek voltak, hogy éjjel-nappal sütött a nap. A szovjetek építettek ott egy Piramid nevű várost, egy piramis alakú hegy tövében, ahol a világ egyetlen olyan szénbányája működött, amibe nem lefelé, hanem felfelé kellett menni. Egy olyan liftet kellett nekik csinálniuk, ami felfelé megy a hegyoldalon, mert a hegy közepében volt a bánya. De nagyon rossz minőségű szenet termeltek. Murmanszkba szállították a kitermelt szenet. Teljesen ráfizetéses volt, alig volt fűtőértéke.

– *Miért érte meg nekik?*

– Stratégiailag. Horváth Péterrel voltam ott, megérkeztünk, elszállásoltak bennünket, rendbe is rakodtuk magunkat úgy-ahogy, aztán lefeküdtünk aludni. A házakat oszlopokra tették, négy-öt autó elfért volna alattuk, gondoltam, hogy garázs. De összesen volt egy autó, egy VAZ-Barkas, annak nem kellett garázs. Aztán felhomályosítottak, hogy ez úgy működik, hogy azért kell oszlopokra tenni a házakat, különösen a betonházakat, mert alattuk jég van, hetven méter mély jég, és arra vannak alapozva. Ha a házat ráépíted a jégszintre, akkor a házból származó hó felolvastja a jeget, és a jég ha elolvad, összedől a ház. Ezért kell szellőzőnyílást hagyni, úgy építve a házat, hogy vidáman átfújjon alattuk a szél. A lakásaikra meg az volt a jellemző, hogy nagyobb volt az előszoba, mint a lakás.

– *Miért?*

– Mert ha megérkeztél, és levetted magadról a kabátot, nem tudtad felakasztani. Azt le kellett állítanod. Hogyha nincs elég előtér, akkor nincs elég hely az állva várakozó kabátoknak. Mielőtt lefeküdtünk aludni, megbeszéltük, hogy tíz órakeres találkozás a főtéren. A főtér egy kis zuzmós akárcsi volt, Lenin-szoborral, mindennel. Ugye, ez norvég felségterület, Svalbard-szigetek. A Spitzbergák a szigetcsoport korábbi német elnevezése. Rengeteg norvég turista jár arra. Az tartja fenn a Spitzbergákat! Nem a szénbányászat. A norvég turisták mindig tettek egy sapkát Lenin fejére, egy kötött sapkát. Ott állt Lenin norvég kötött sapkában a Spitzbergákon. Egy orosz csávónak meg az volt a dolga, hogy mindig leszedje róla. De másnap újra sapkát húztak Leninre. Szegény meg ne fázzon. A csávónak meg már egy láda norvég sapkája volt. Hogy visszatérjek a tíz órai találkozóra,

rendesen megijedtem, hogy lekéstük. Felébredtem, atyáúristen, hát elkéstünk a randevút! Mint az örültek, összekaptuk magunkat, de még meg is borotválkoztunk, és lerohantunk. Sehol senki. Nem tudtuk, mi a program, merre kell menni, most egyáltalán hány óra? De teljes készültségben, tehát felvevőgép, magnetofon, minden, ami kell. Volt ott egy éjjelnappal működő étterem, ahol csak enni kellett, ha volt mit.

– *Csak? Ez mit jelent?*

– Nem volt pénz. A Spitzbergákon nem volt pénz. Akit oda beutaltak munkára vagy akármire, az ott ellátást kapott, kész. Ott aztán abszolút kommunizmus volt. Szocialista kommunizmus. Mindenki megkapta az ellátását, igénye szerint, mindent ingyen (alcohol none!), a megélhetéséhez szükséges mennyiségben. Volt róla egy lista, mindent mindenkinek leszállítottak. Csak a varrocénaért, meg az ilyen háztartási apróságokért kellett fizetni, jelképes összeget, kopejkában. Azért velünk nem volt könnyű dolguk. Sört a külföldieknek... Marha jó étterem volt. Nem kaptál ott bécsi szeletet, de azért lehetett kajálni. Oda mentünk be, hogy tájékozódjunk. Röhögnek. Tíz óra?! Az majd holnap lesz! Most még csak este tíz óra van! Holnap reggel tízkor lesz a találkozó. Este tíz, a nap meg süt! Szerettem volna ott jegesmedvét felvenni. Bocsokat is. De a legrosszabb időpontban érkeztünk meg, a nyár közepén, mert a bocsok miatt akkor voltak a legveszettebbek az anyák. Ha meglátnak valakit, megtámadják. Fél pillanat alatt vége...

– *Mivel mentetek oda?*

– Repülővel. Murmanszkban szálltunk fel, ez egy normál, olyan 600 kilométer, nem egy távolság az ottani viszonyok között. És ottan kimondottan jó a repülőtér, tehát kiépített repülőtér.

– *Mások is bányásztak ott?*

– Tudomásom szerint akkortájt a szovjeteken kívül a franciák, a németek voltak ott, hol ne lennének németek, meg a lengyeleknek volt egy kis csoportjuk. Többet nem tudok...

– *Ezek az utak hogy alakultak ki?*

– Részben úgy, hogy a már említett Vologya egy nagyon odafigyelő ember volt. Rendszeresen eljött hozzánk a moszkvai tudósítói irodába. És akkor leültünk, megvolt a vodka is a beszélgetéshez, zakuszka, minden, ami kellett. Ő meg egy ilyen vándor, örökké utazni vágyó lélek volt. Beszélgettünk, és kitaláltuk ezeket az utakat. De volt ennek politikai indítéka is. Ugye, a 60. évforduló előtt, a Szovjetunió hatvanadik születésnapjának ünnepségei előtt meg akarták mutatni a világnak, milyen hatalmas is ez a birodalom. Megítélésem szerint kizárólag ez volt az elsődleges cél. A másodlagos pedig, hogy Vologya kedvét lelte ebben, és felhasználta arra, hogy világot lásson. Ha nem megy újságírókkal meg a külföldiekkel, akkor ülhet otthon Moszkvában, és sose látja az irkutszki családját. Tehát különböző érdekek, alacsony, kicsi szintű érdekkapcsolatok, meg a nagypolitikai érdekek találkoztak.

– *Ez költségben hogy festett?*

– Államközi megegyezés volt a Szovjetunió és a szocialista tagállamok között, hogy a különböző újságírók, tudósítók ellátásáról és utaztatásáról mindig az érintett állam gondoskodik. Aztán ez megszűnt. Kezdték lefaragni nagyon. Lettek volna indítványaink, szerettünk volna ide utazni, oda utazni, próbáltunk egyeztetni az MTV elnökségével. És megmondták, hogy itt nincs rá pénz. Hát akkor majd ott. És megmondták, hogy most már ott sincs pénz. Szerencsére addigra már sokféle megfordultunk. Voltunk Csitában is, a kínai határ közelében. Volt valami probléma a repülőgéppel, le kellett szállni és megkaptuk a különleges engedélyt. Mert ez zárt város volt. És kaptunk szálláshelyet és szívélyes vendéglátást. És kinyitották az éttermet.

– *Külön nektek?*

– Igen. És hát ott is voltak fiatalok, akik csak bekíváncsiskodtak. Nem zavarták ki őket, lehet, hogy nem is akarták, vagy nem merték, de nagyon jó hangulat kerekedett. Különösen, mikor Medveczky Laci előszedte a hordozható kismagnóját, és összekötötte az ottani erősítővel, és megszólalt az akkor őáltaluk még nem is ismert zene, a rock and roll, a beat. Keményen. Ettől bevadult az ottani fiatalok. És a végén majdnem pankráció lett. A helyőrség zárórát akart csinálni. De ezek elkezdtek táncolni, mulatni, és nem akartak eltávozni. Szenzációs éjszakát csináltunk ott. Egyéb program híján másnap kivittek minket, hogy megmutassák, a modern erdőkitermelést hogyan kell végrehajtani. Hát ott sírva fakadtunk. Hatalmas fenyves a tajgán. A vastagabbakat termelték ki. Ipari anyagnak csak körülbelül olyan tízcentis átmérőtől használható. Ahhoz, hogy ezeket kitermeljék, lánctalpas gépek kellettek. Egyébként nem volt lehetőség oda bemenni, a fákat megközelíteni. De megközelítés közben a lánctalpasok az öt-hat centis átmérőjű fenyők tömkelegét gázolták le. Egyetlenegy megfelelő méretű fa kivágása érdekében ötven-hatvan kis ezüsfenyő elment. Egyébként pedig rettentően kedves, szívélyes emberek voltak. Itt az asztalon ez a hamutartó is Csitából származik. Egyik kollégával támaszkodtunk egy kandallószerszűg párkányán, és ebbe hamuztunk. Bagóztunk akkor is keményen. És mondom, milyen kis kedves hamutartó ez. Aztán aludtunk egyet, és másnap felültünk a repülőgépre. Ahogy beültem az ülésbe, nyomja valami az oldalam. Mi lehet az? Benyúlok a zsebembe, hát ez a hamutartó! De tele csikkel. Úgy komplett, csikkel-hamuval elcsomagolták nekem. Moszkvában nem volt belpolitika. Azért mentünk, hogy csináljunk valami anyagot meg tudósítást. 1982 volt a nagy év, a hatvanadik évforduló éve: 1922. december 30-án alakították meg a Vörös Hadsereg által ellenőrzött területeken az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaságot, és ennek emlékére mi rengeteget utaztunk. 1982 márciusában is a Távol-Keleten jártunk, azzal a céllal, hogy megmutassák nekünk, milyen szép itt minden. Való igaz, eszméletlen szép! Tintakék ég, mint az Adria fölött, szélcsend, hétágra süt a nap és 35 fok hideg! Emlékezem! Elvittek minket egy tisztásra. A tisztás kolorja a következő: fönt a tintakék ég, körülöttünk a vörösfenyő, ami fekete. A nyírfák, a berjokkák meg fehérek. Ha megpattan a fehér berjokka kérge, vörös gyanta csorog belőle. A tisztáson a jég, a visszatükröződő fény kékes színnyalatával és a hó. És olyan hússzor húsz méteres fekete ponyva leterítve a hóra, s azon egy asztalsor. És az asztalsoron Szekszárdi, piros-fehérvörös címkével. Vodka egy szál se! De mindenféle elemőzsia, többek között olyan is, mint a magyar disznósajt, csak ott nem disznóból volt, hanem medvetalpból. Nagyon finom. Nem volt benne paprika, hanem az ottani boglyókkal ízesítették. És a Vologya templomi hangon megszólalt, először magyarul, hogy üdvözljük a magyarok nemzeti ünnepét, az itt álló magyarokat... Március 15. volt, és ünnepséget rendeztek nekünk! Utána elmondta oroszul is a szöveget. És akkor kapcsoltam, hogy itt minket ünnepelnek. Édesapám! Elkezdett 1848-ról beszélni. Meg hogy a cári hadsereg félbevágta a forradalmat, meg Bem apó. Erre a lengyelek is üdvívalgásban törtek ki. És aztán Szekszárdi vörösborral koccintottunk a közös magyar-japán határra. Ez történt 1982. március 15-én a Szovjet-Távol-Keleten. Aztán a vodka is előkerült.

– *Russzkij cselovek bez vodki nye szusesztvujet.*

– Hogy?

– *Orosz ember vodka nélkül nem létezik. És a cári hadseregről mit mondott?*

– Hogy a Habsburgok alkut kötöttek az elnyomó cári uralommal. Végigvitte Vologya, hogy a magyar hadsereget az osztrák hadsereg nem tudta volna megfogni, és erre kötött egy megállapodást a cár atyuskával, hogy elintézik a magyarokat.

– *Méltó feladat a KGB-nek, hogy 1849 után százharminchárom, 1956 után huszonhat évvel megtámogassa egy kicsit a magyar tudósítók nemzetűdátát. Miközben minden lépésedet és minden szavakat ellenőrizte. Az ellenőrzés mennyire volt nyilvánvaló?*

– Nálunk Moszkvában tudtam, hogy hol a lehallgató, a lakásban, az irodában. Tűzjelzőnek volt álcázva. Ha valaki valami hülyeséget mondott, odaszóltunk: Nyikita, erősíts! Másnap jöttek a szerelők telefont javítani. A kocsimban is benne volt. Énvelem egyébként is rengeteg zúrja volt a KGB-nek, mert a külügyminisztérium leadta, hogy nem vagyok párttag, nem tudok oroszul... Gyanús! Először nem is akarták elhinni, hogy nem értem, amit kérdeznek, hogy egy kukkot nem tudok oroszul! Jó időben szoltam el magam, kiolvastam valami orosz szót úgy, mintha latin betűkkel lett volna írva. Akkor röhögtek, és megnyugodtak.

– *Brezsnyev halála kint ért?*

– Nem. Éppen itthon voltam, mert Márti kislányom ugyanabban az évben, 1982-ben, júliusban született. Hazajöttem, hogy itt összepakoljunk, és akkor majd megyünk vissza Moszkvába, asszonyostól, gyerekestől. Itthon vagyunk, csöng a telefon: Moszkva, Vologya. Ő tudta, hogy hazajöttem. Ha a KGB nem tudja, akkor ki? „Halló! Szervusz Vologya, parancsolj! Nem parancs, jönni kell majd gyorsan vissza! Miért? Két nap múlva a nagyfőnök temetése lesz.” A tévéből is telefonáltak, indulni kell. Már össze is voltunk mi készülve, annyi volt a kérésem, hogy ha lehet, egy MALÉV-járatra kérek jegyet. Nem volt MALÉV. SU-járatral mentünk, Ipper Palival és a budapesti stábbal, ami Moszkvában majdnem helyi járatnak volt elkönyvelve, így nem szállhattunk le Seremetyevón, mert akkor fogadták a részvéltárogató külföldi nagyhatalmasságokat. Ha MALÉV-járat lett volna, akkor leengedték volna Seremetyevón szállni. Jöttek a gyászdelegációk, hatalmas volt a zsúfoltság minden repülőtéren. Nem tudták fogadni gépeket, elirányították őket. Leningrádi leszállás és néhány óras várakozás után nagy nehezen végül csak megérkeztünk Moszkvába. Földvári Géza még rádiós volt, ő volt kinn a reptéren előttünk. Ötször jött ki, mire megérkezhettünk, és hazavitt bennünket, ahol nagyon jól esett a felesége által készített húseles. Három hónapos kislányunk a leningrádi orosz tea és a hosszú út után az első moszkvai éjszakáját, meg másnapját, pissenéstelenül aludta végig, és nagyon jó hangulatban ébredt.

– *Másnap temetés.*

– Hát ott csináltam azt az ominózus felvételt Ceausescuról, amikor már véget ért a nagyon hosszú gyászszertartás. Már költöztünk volna ki a színhelyről, de még nem lehetett menni, mert a kordon még ott volt. A mauzóleumból akkor jöttek ki azok a nagyságok, akik bementek, hogy ott leróják a kegyeletüket. A hátsó ajtón jöttek kifelé, igen megkönynyebbülten, hogy túl vannak a protokollon. Ceausescu is megjelent az ajtóban vigyorogva, hogy he-he-he-hi-hi-hi. Én meg ezt a jelenetet rögzítettem.

– *Adásba is ment?*

– Hát a Magyar Televízióban nem. De a Magyar Televízió, és a gyártás csak csinált vele valamit, mert a BBC-nek kiment. Utána engem a KGB mentett ki a román Securitate kezéből, amikor megjelentek a lakásomon, hogy azt a kazettát kérik. Először kölcsön, aztán kissé fenyegetőzve már inkább örökre.

– *Még aznap megjelent a Securitate?*

– Nem, ez Brezsnyev temetése után másnap történt. Moszkvában ez már tél. Gyönyörű idő volt, nagy hideg, sugárzó napsütés. Más ott a tél, mint itt! De ki kell vinni a gyereket levegőre. Márti asszonykám elment a kislányunkkal sétálni. Hát ezért lecseszték az asszonyt a gyevuskák. Hogy meri kihozni ezt a gyereket?! Mert nem volt bekötve se a homloka, se a feje, se a szája. Nem múmia volt a gyerek, hanem egy emberpalánta, aki vidáman kacarászott. Alig mentek el, nemsoká jött a Securitate. Először nem tudtam kik, mert oroszul köszöntek be. Mondom, „pazsalujza”. Elgagyogtam pár szót, amit tudtam, és érdeklődtem, hogy most mi van, és mégis mit akarnak? Látták, hogy a kamera ott van. Erre mondták, hogy adjam oda a tegnapi felvételt. Az már Budapesten van. Ők azért mégis megnéznék, hogy nem maradt-e itt? Valami ilyesmi. Egyikük magyarul is beszélt,

gyönyörűen, jobban, mint én. Színmagyar volt. Kezdték kínossá válni a helyzet. Az egyik olyan kétajtós szekrény kezdett felém nyomulni, egyre közelebb és közelebb. Mondom, ez a lakásom, a szerkesztőség meg a másik lakásban van. De egyébként is, van házkutatási engedélyük? Idáig jutottunk, mikor megint csengettek.

– *A szekusok mutattak valami igazolványt?*

– Nekem semmit. Valamit halandzsáztak. Megint csengettek, ott álltak az ajtóban a KGB-sek. Na mondom, most mi lesz itt a lakásomon? Párba a szeku meg a KGB között?!

– *A KGB-sek igazolták magukat?*

– Ó! Roppant kellemesen. Nagyon gyorsan kihessegették ezeket a szekusokat. A szekusok távozóban közölték, nem lesz jó, ha találkozunk. Igyekezem elkerülni, szóltam vissza, ez így annyiban is maradt. A KGB-sek lehallgatták, hogy mi történik, jöttek, kipaterolták ezeket a románokat, és utána énhozzám nem szólt egy szót sem se a KGB, se a Securitate. De még 2005-ben is kaptam egy olyan fülest, hogy ha nincs dolgom Romániában, akkor hagyjam magam pihenőben. Ott vagyok a listájukon a határnál, nem kéne nekem arra menni.

– *Az Európai Unió és Románia határán?*

– Nem ajánlották. Ha nem feltétlen fontos, ne menjek arra. Még számon tartanak.

– *Ezt mondták? Vagy érződik?*

– Megsúgták nekem. Azért még mindig vannak kapcsolataim. Hát ezt köszönhetem a Ceausescuval történt kalandjaimnak. Már jóval korábban, a nagyváradi Kádár–Ceausescu-találkozón is kiszúrtam a Ceaut. Amikor Kádár mondta a pohárköszöntőt, akkor Ceausescu az ujját, nem tudom, hogy a protokoll szerint hova is kellett volna tennie, de tövig benyomta az orrába. És én megcsináltam, rámentem a kamerával. Közszolgálat.

– *Kádár János moszkvai látogatásai hogyan zajlottak le?*

– Jött a telex a gyártástól, hogy holnap reggel érkezik Kádár elvtárs. Mindig a Kijevi pályaudvarra érkezett. És ott már ki volt jelölve, hogy melyik ország melyik tudósító csoportja hol állhat. Ha jött a telex, akkor tudtuk, hogy menni kell. Mentünk, üdvözöltük Kádár elvtársat.

– *Már hogyan?*

– Volt vele egy pár személyes találkozásom. Már beszéltem Ceausescu nagyváradi orrpiszkálásáról, ezt követően még szót is váltottunk Kádár elvtárssal. 1977. június 15–16-án tartották a találkozót Debrecenben és Nagyváradon. Kádár János, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának első titkára és Nicolae Ceausescu, a Román Kommunista Párt főtitkára tárgyalt. Ceausescu nem tudta eldönteni, hogy Nagyváradról autóval, vonattal vagy repülőgéppel jöjjön Debrecenig hetven kilométert. Végül is repülőgéppel jött, de kikötötte, hogy ötezer fős ünneplő tömeget kér a reptérre. Na, több üzemet autóbuszok tömkelege kiszállított a reptérre, és vártuk Kádár elvtárssal Ceausescut. Nem cipeltem, hanem letettem magam mellé a földre a kamerát. A kormányórság, az engem ismert, a kormányórság főparancsnoka is ismert, engem odaengedtek. Úgyhogy mellettem állt, így állt mellettem Kádár, a kis vadászkalapja a fején, pőfékelt. Jól elbeszélgettünk. Aztán jött a hírnök, lihegve szólt: „Má' jön!” „No jó!” Na, akkor én is, ha már jön, felveszem a kamerát. Aztán mégse jött. Visszatettem a kamerát, Kádár meg elszívta a cigarettát. A csikket így ledobta a földre. Óhatatlanul szemmel követtem. Ő meg kiszúrta, hogy látom, hova dobja a csikket. Úgy összenéztünk, és azt mondta: „Most hova dobtam volna?” Na végül is csak megjött Ceausescu. Kádár a vadászkalapját hátra se nézve, a tarkójára tolt. Rögtön ott termett egy kormányőr, aki megfogta. Jó zsíros vadászkalap volt. Rám néz: „Na, menjünk!” De így, hogy „na, menjünk!” És még hozzátette: „Csokolózás nincs!” Elsőként robbantak ki a gépből a fotósok és az operatőrök. Mi nagyon kevesen voltunk,

az MTI-től a „szép” Balogh Laci, a Tárkányi Béci, a helyi napilaptól Kalmár Pista. Még szerencse, hogy vittem magammal két világosítót. Akkoriban még nagy savas akkumulátorokkal dolgoztunk, olyan tíz-tizenkét kilósokkal. Fiúk, csináljatok nekem helyet! A srácok elkezdtek himbálni az akkumulátorokat, nekem nyílt utam volt! Leszálltak, megcsináltam azt a két snittet, ami kell. A csokolózásnál leállt a gépem. Volt díszszázad, ünneplő sorfal és Ceausescu elkezdett vágtnézni, hogy alig értem utol. Kádár lassított, visszafogta egy kicsit, ahogy mentek a sorfal előtt. Aztán Kádár visszaszól: vége! Ceausescu tovább loholt, Kádár ismét visszaszól, hogy vége, konyec! Riportfilmünk nagyon rövid lett. A román stúdióban vagy huszonhatszor visszavágták, hogy rámondhassák az eszméletlen mennyiségű szövegeket. Ezután nyomás Nagyváradra. Felrohantam a teljesen ismeretlen helyszínre, ahol meg kellett várnom, míg Kádár nyitott kocsival megérkezett. A kocsí begördült, elegáns, nyitott kocsí, piros-fehér-zöld zászlóval. Ott üvöltöttek először, hogy „Isten hozta, Kádár elvtárs!” Volt ennek egy ismétlése később Beregszászon, az pedig úgy hangzott: „Isten hozta, Grósz elvtárs!” Summa summarum, Kádár elvtárs megérkezett. Én egy szép hosszú lépcsősoron rohantam fel a helyszínre, ahol majd találkozok „régí” ismerőseivel, Ceausescuval. Rengeteg lámpa világított a szemembe, én csak arra koncentráltam, hogy egy jó pozíciót szerezsek magamnak, egy helyet, ahonnan dolgozni tudok. Kinéztem, hogy ott magasak az emberek, az nem jó, itt vannak olyan kisebbek, akik nem fogják takarni a kamerát. Odarohantam, a kis emberek mögött jó lesz. Hirtelen megrántotta valaki a vállamat, odafordulok, akkor az Arriflex 120-as kazettával, meg a fém napellenzővel, majdnem pofon vágtam egy kis embert, aki ott állt. Ceausescu volt az. Még annyit éreztem, hogy megemelkedem, a lábam a levegőben, aztán valahogy földet érek. Simán arrébb tettek a kamerával együtt.

– *Visszatérve a kijevei pályaudvarra, Kádár János érkezésekor nagy volt a tudósítói tolongás?*

– Persze.

– *Nyugatiak is voltak?*

– Igen. Kint volt mindenki. A Nyugat számára a csekély különállásunk érdekessé tett bennünket, kint voltak ők is. A peronon az autórendszámok szerint volt megjelölve, hogy melyik stáb hol dolgozik. Nagyon figyelmesek voltak, és nagyon szervezeten működött minden. Már mondtam, hogy a magyar rendszámok 083-mal kezdődtek, s az a vasúti kocsí, amelyikből Kádár János kiszállt, pontosan a 083-asnál állt meg, mert nekünk, magyaroknak az fontos. Ez nagyon ki volt centizve. A 82-esek a bolgárok voltak. A franciáknak is ki volt jelölve, hogy hol az ő emelvényük, s mindenki egyből a helyére állt be. Nem kavardtunk össze.

– *A moszkvai magyar nagykövetekről vannak emlékeid?*

– Szűrös Mátyás volt a nagykövet, tolmácsa pedig Thürmer Gyula, amikor odakerültem. Marjai József elvtárs már hazajött, de az utasításait hátrahagyta. A legnépszerűtlenebb az volt, hogy a kiküldetésben dolgozó magyar állampolgárok csak szovjet gyártmányú gépkocsit vehetnek, Ladát. Lehetőség lett volna rá, hogy nyugati autót vegyünk, de nem. Marjai elvtárs megtiltotta. Szűrös Mátyás jó partner volt. Tudta, hogy a sajtónak még ott is van valamennyi hatalma, és minden második héten összehozott egy kis sajtóbeszélgetést. Kávét, egy korty vodkát, kellemes diskurálás. Mindig elmondott egy sztorit valamilyen politikai ügy kapcsán, egy-egy hétköznapi történetet. És felhívta az újságírók figyelmét, hogy mi várható a következő héten. Milyenek az előértesülések, milyenek az információk, amire érdemes odafigyelni. De azt is elmondta, hogy elvtársak, most aztán semmi nem lesz. Akkor indulás! Akár a tenger fenekére is, hogy legyen anyag, amit haza tudunk küldeni. Így kerültünk a nyolcvanas évek elején Brezsnjev Kis Földjének környékére, Novorosszijszk közelébe, a Fekete-tenger partján egy mélytengeri kutatóállomásra. A Kis Föld, oroszul Malaja Zemlja, és ehhez kapcsol-

lódik egy második világháborús történet. A tengerpartnak volt egy része, amelyet a németek a szárazföld felől teljesen körülvettek, de nem tudták elfoglalni, s a tenger felől ment az utánpótlás. Brezsnyev szolgált azon a frontszakaszon, és visszaemlékezéseiben megírta ezt a történetet. Majd átnyújtotta érte saját magának az irodalmi és művészeti Lenin-rendet. Akkor már mindennel kitüntette önmagát. Valamikor a hetvenes évek végén nálunk is megjelent ez a könyv *A Kis Föld* címmel. A Kis Föld vizein, egy mélytengeri kutatóhajón forgattunk. Beülhettem egy batiszkafba is, egy kis méretű tengeralattjáróba, amely a mélytengeri élővilágot vizsgálta. Környezetkímélő tengeralattjárók voltak, akkumulátorral működtek. Hajszálpontosan meg volt szabva, hogy mennyi a merülési időtartam, milyen mélységig lehet lemenni, mennyi az oxigén. Nem tudom, hány száz méteren voltunk lent, balra ült egy pilóta, jobbra egy másik, s nekem a hátuk mögött szorítottak helyet. De a párától meg a reflexfényektől jóformán semmit se láttam. Ráfogtam a kamerát az ablakra, és vakon csináltam. Akkor még filmre dolgoztunk. Hazajöttem nyári szabadságra, és betévedtem a vágószobába. Szól a vágó, hogy mutat nekem valamit: „Karcsi, meglepetést tartogatok számodra!” És felteszi a vágóasztalra: „Te csináltad a batiszon!” Akkor csodálkoztam rá, hogy micsoda mélytengeri felvételek sikerültek!

– *Az ellenkező irányban, a Baltikumban milyen élményeitek voltak?*

– Az egy egészen más világ volt. Például szabadon lehetett kapni igazi whiskyt! Meg nagyon finom füstölt halat. Horváth Péterrel voltam például Viborgban, ósrégi finn kikötőváros, Viipuri, gyönyörű nagy bástyákkal és tornyok maradványával. Maga a látvány is szenzációs volt. Rengeteg betelepült orosz meg baltikumi litván. Nem volt látható szembenállás, de úgy nem, hogy inkább nem törődtek egymással. Kész. Péter halhatatlanul jól beszélt oroszul, kiszemelt magának egy riportalanyt, és feltette neki a kérdést. A kiszemelt interjúalany ránézett Péterre, s visszakérdezett: „Milyen náció?” „Magyar.” „Akkor erről ne beszéljünk.” Ennyi volt a válasz. Utána jöttünk rá, hogy Péter nagyon rossz helyen kérdezett nagyon rosszat. Viborg a finneknek körülbelül olyan jelkép, mint nekünk Kolozsvár. És abban az érásban egy szovjet állampolgárnak nem volt tanácsos ilyesmikről beszélnie. Egyébként roppant vendégszeretők, meg kedvesek ott az emberek. Az ott élő oroszok besimultak, idomultak, vagy hogy azt ne mondjam, asszimilálódtak az ottani népeességhez. Igyekeztek, legalábbis látszólag, átvenni a szokásaikat, a kultúrájukat. Amennyire egy-két emberöltő alatt ezt lehet.

– *Az oroszokban, éppen annak következtében, hogy sokféle népet hódítottak meg és sokféle kultúrában voltak/vannak jelen, akár ha megszállóként is, elég nagy adag idomulási készség és tolerancia is kialakult. A legizgalmasabb tapasztalatokat hol gyűjtöttétek?*

– Jakutföldön, meg ott fent, az északi sarkkörön túl. Azt hiszem, nyolcszor voltam Jakutiában, Jakutszkban. Nem számolom meg. Az első találkozásunk, az egy életre szóló emlék. A repülőgépben van plusz 22 fok. Sima landolás, usánka fel, mondták, hogy mínusz 40 fok van kint. Repülőgépből kiszállás, az usánkát jól megkötöm. Előlép valahonnan egy ilyen szőrcsomó ember, fölém tornyosul és kikötözi az usánkát. Nagyon zokon vettem a piszkálást. Aztán megmagyarázták, hogy miért kell kioldozni a sapkát, sőt még le is kell venni néha. A szájból, az orrból kiáramló légáramlat itt megfagy a szorosan záródó szőrmék között, ráfagy az arcra, a homlokra, s kaphatsz egy olyan arcüreg, vagy homloküreg-gyulladás, hogy még halálos is lehet. A szőrcsomó emberről kiderült, hogy aranyásó és prémvadász. Akkor még lehetett a Szovjetunió állampolgárainak aranyásási kutatási engedélye, megfelelő beszolgáltatás ellenében természetesen. Ezzel a prémvadással lementünk a szálloda bájába. Jakutia fővárosa szállodájának alagsorában volt a helyiség. Volt whisky, meg amit akarsz, minden.

– *A helybelieket beengedték?*

– Igen. Nagyon szép jakut lányok voltak. És a jakut lányokra mi a jellemző? Rendkívül magasak, szép kerek fejük van, szemből nézve. Mint a tányér, olyan szép kerek fejük van, de csak szemből nézve. Profilból lapos, mint a tányér. Olyan kis szép kerek fej, nincs tarkó, nincs homlok. És búbajosak. A csinosságukról nem tudok mondani semmit, de búbajosak.

– *Miért, nem csinosak?*

– Nem tudom. Nehéz megállapítani, mikor egy rénszarvasbőrből varrt overall van rajta, bokájától az orráig, és csak ez van rajta, semmi más. Az overall alatt még jól lekenve szarvasfaggyúval a fagy ellen. Olyan büdös volt azon a helyen, hogy rá lehetett könyökölni. Aztán megszoktad. Úgyhogy a csinosságukat nem volt módomban megállapítani.

– *Tehát az öltözék egy rénszarvasbőr overall?*

– És kész. Alatta pedig jó vastagon a faggyú.

– *Az a pendely meg a bugyi?*

– Igen.

– *Műsor volt a bárban? Zene?*

– Műsor nem volt. Valami régi lemezeket tettek fel, meg hangszalagokat, nem valami népi muzsika volt... Valamikor öt-hat év múlva újra odakeveredtem, és megismertek azok a lányok. Jó, hogy európai ember nem olyan sűrűn fordul meg ott, de akkor is szép tőlük. Jött a nacsalnyik, és hozzák a prémvadász-aranybányász szőröcsomó embert is. Aki kibontotta az usankám. Fehér ing, nyakkendő volt rajta. Először nem ismertem meg. Megvette közben a szállodát. Privatizálta.

– *Ez hányban volt már?*

– Az első utam a nyolcvanas évek közepe táján vitt oda, aztán viszonylag gyakrabban. A kilencvenes években Földvári Gézával jártam ott újra. Akkor lett privatizálva ez a szálloda. De ugyanolyan büdös volt, mint korábban.

– *A poshadás idején azért mentetek, hogy érdekes, hazaküldhető riportokat csinálhassatok, meg rögzíthessétek a hatvanadik évforduló eseményeit a birodalmi provinciákon. A kilencvenes években mi volt az út célja?*

– Beállították az első ipari üzemet aranykitermelésre. Egy cianmentes aranykitermelőt hoztak létre. Ez volt a világhír akkor, ezért mentünk oda.

– *És ott mivel utaztatok tovább? Helikopter? Rénszarvas? Motoros szán?*

– Mindegyikkel. Mondják egy olyan járművet, közlekedési eszközt, amin még nem utaztam!

– *Görkorcsolya?*

– Ott van a görkorcsolyám hátul a széknél. Itt van szemben a virágpiac, s rögtön mellette egy ötlépcsős bejárátú kocsmá, borzasztó ronda, de közel van. Oda jár az asztaltársaságunk. Egyetemi tanár, jogász, gépészmérnök, segédmunkás, virágtermesztő, egy geológus, aki bejárta Mongóliát és vizet keresett, meg olajat, meg amit talált. Egy nagyon heterogén társaság, még egy cigány is van benne. Ők kérdezték a múltkor, hogy milyen járművel nem utaztam még. Zeppelin? Megvolt: Düsseldorf, városnéző zeppelin-járat. A végén már úgy kérdeztek, hogy bivalyfogaton utaztam-e. Bivalyfogaton nem, de bivalyháton igen. Tevegeltem, szamaragoltam, lóháton is ültem, elefánton is ültem. Voltam tengeralfogaton, mélytengeri kutatóhajón, különböző repülőgépeken. Vitorláztam is, vitorlázórepülő is voltam.

– *Trezinával?*

– Na, azon nem, de az nem közlekedési eszköz!

– *A moszkvai téli közlekedést hogyan oldottátok meg?*

– Meg kellett tanulni korcsolyázni az autóval is, meg gyalog is, mert másképp nem boldogultunk, másként nem tudtál volna eljutni sehová. A Seremetyevói repülőtér nyolcvan

kilométerre volt a szerkesztőségünkötől. És akkor kitalálták Budapesten, hogy mi kérjük el a kefelevonatot a moszkvai tévé heti programjáról, és azt MALÉV-géppel sürgősen küldjük haza. Zsupáni Bea volt a gyártásvezető, úgy döntöttük el, hogy feldobtunk egy rubelt, fej vagy írás, ki megy Osztankinóra, elkérni ezt a kefelevonatot. Osztankino az pontosan hetvenhat kilométerre volt tőlünk. Osztankino meg százhusz kilométerre Seremetyevótól. Seremetyevóról nyolcvan kilométer, hogy hazaérjél. Minimum háromszáz kilométer, hogy egy kefelevonatot el tudjunk küldeni MALÉV-val Budapestre. Nyáron még csak hagyján! De télen, mikor ott a jeges utakon korcsolyázol, az életünket veszélyeztettük. Szegény Bea mindig azt mondta, hát, küldjük, küldjük. Hetente vagy kéthetente. Egyszer otthon vagyok Pesten, a külgyártáson. Megjön a kefelevonot. „Mi jött?” „Moszkvából a kefe!” „Ja, ez?” Puff, papírkosár. Mondom, én is Moszkvából jöttem, akár el is hozhattam volna. Na erre kicsit összekapták magukat. „Akkor le is állítjuk ezt a szállítmányt, ugye?” Akkor még Ricsi volt a főnök.

– Nagy Richárd?

– Igen. Egész véletlenül nekem szándékom nem volt arra, hogy most ezzel a témával megkeressem, de egészen véletlenül az elnöki folyosó lépcsőjénél összefutottunk. „Hát te meg itthon vagy?” „Most kivételesen, engedélyekkel.” „Hogy vagy, mint vagy?” Hát nem fért belém a szó, most már azért csak elintéztam ezt a kefelevonatot! Mondom, megfordulunk hetente vagy kéthetente a 300 km-es autópályán. Le is lett állítva.

– Két korszakban voltál kint, a szovjet korszakban és a rendszerváltás után. Milyen volt?

– Hardy Mihállyal tárgyaltuk ki, hogy nem mindennapi lehetőségben volt részünk. Kimentünk mint tovarisok, és hazajöttünk mint goszpodárok, urak. Azt láttuk, hogy össze fog ez omlani. Egy nagyhatalom nem is nagyon tehet mást, összeomlik. De hogy pont a szemünk láttára?! Az nagy ajándék volt. Nem tudtam elképzelni, hogy megérem, de még Hardy Misi se tudta elképzelni magáról, hogy megéri, holott ő jóval fiatalabb nálam.

– Mi változott a saját kinti életedben?

– A KGB is kibékült velem, rájöttek, hogy nem csinálok semmit, ami az ő érdekeiket sérti. Én itt végzem a munkámat, ők meg békén hagyhatnak. Megvoltunk. A kocsimból kiszerezték a lehallgatót, a lakásomban azért meghagyták. Egyszer akartak igazán kitolni velem, még a szovjet időkben, amikor alattomosan elvették a jogosítványomat, mert tiltott helyen jártam. Nekem nagyon szokatlan volt, hogy ha egy ország határain belül elmegyek kirándulni, akkor nem mehetek oda, ahova akarok. Nem voltam elég tájékozott ahhoz, hogy tudjam, hova mehetek, és melyik az a hely, amelyik nem ajánlatos. És elmentem arra a helyre. Moszkva környékéről beszélek! Külföldiek harminc-negyven kilométerre hagyhatták el Moszkvát, ezen túl külön engedélyek kellettek, de ezen belül is voltak megszorítások.

– Hol jártál?

– Zagorszk környékén. Ami hetven kilométer ugyan, de oda lehetett menni, annak ellenére is, hogy a pravoszláv egyház egyik központja, patriarchátus. Engedélyezett volt az odamenetel, bár megfigyeltek ott, megjegyezték, hányszor voltál, és esetleg megkérdeztek, hogy miért jársz oda olyan sokat. Már nem Zagorszknak hívják, hanem visszakapta régebbi nevét, Szergijev poszad. Van arra egy kastély, már a hazafelé úton találtam rá, megálltunk, fényképezkedtünk, a feleségem fényképeztem meg a gyereket, aztán megállítottak, és mondták, hogy húha, nekem oda nem kellett volna mennem. Mondom, miért nem? Hát egy nagyon szép tó van ott, még csónakáztunk is rajta. Addig babráltak, hogy a jogosítványomat letakarták egy papírral, nem vettem észre, hogy nem kaptam vissza, és elmentek. A jogosítványom ott maradt. A főkonzul telefonált két-három nap múlva: „Nem hiányzik neked valami, Karcsi?” Mondom, „innen a fejemből hiányzik valami, te mire gondolsz?” Azt mondja, menjek el ilyen meg ilyen ulica már

nem emlékszem hány szám alá, ott visszakapom jogsimat. „Mért? Mi ez?” „Majd megtudod.” Ő se beszélt bővebben, hát náluk is minden telefont lehallgattak, pláne a hivatalos főkonzuli telefont. Elmentem a megadott címre, ott volt a jogosítványom. Akkor vették el tőlem, nem elvették, hanem ellopták, amikor Zagorszk után igazoltattak. Olyan szemet én még nem láttam életemben! Egy nagyon jóképű, jó svádájú, szép arc, szép metszésű arc. Nyilvánvalóan magas nyomozói rangban lehetett. Az a hideg szürke acélszem! Azt hittem, hogy a tekintete itt hátul kijön a tarkómon, átmegy az agyamon. De nagyon barátságosan viselkedett, s aztán kiderült, hogy tud magyarul is nagyon jól. De nekem nem árulta el. Vologya, a mi KGB-sünk utána mondta, hogy hát miért nem szóltál? Akkor mentem volna veled! Mondom neki, te miért nem szóltál nekem?! Hát nem? Na, visszaadták a jogosítványomat, csak figyelmeztettek, hogy máskor olyan helyre ne menjek, ahová nem ajánlatos. De végül is, hogy mi ajánlatos és mi nem, azt sose lehetett egész biztosan tudni. Maradt ebből a kilencvenes évek utánra is! Egy tipikus fordulatot tartogattak erre: „Nem tiltott hely, de nem feltétlenül fontos arra járniuk!” Nem tanácsoltak el, de felhívták rá a figyelmünket, hogy ha nem fontos, kerüljük el inkább. Még a moszkvai olimpia előtt történt, hogy...

– *Az 1980-as moszkvai olimpia korszakhatár a szovjet főváros életében?*

– Föltétlenül. Július végén, augusztus elején rendezték meg Moszkvában a huszonkettedik csonka nyári olimpiai játékokat. A játékok idejére a városból kizsuppolták az összes alkoholistát, hajléktalant, kétes elemet. Akik viszont maradhattak, és ők sem voltak kevesen, olyan dolgokat láttak, amelyeneket addig soha. Divatban, öltözködésben, stíluskavalkádban. Utolsó pillanatban sikerült látogatóba hívni anyósomat és apósomat. Bedöcögtek a kijevei pályaudvarra, és a hazafelé vezető városnéző úton ámulatukra felfedezték Moszkva egy bizonyos részét. Tudtam, hogy aznap este kilenc órakor a haditengerészet ünnepén tűzijáték lesz. Vacsora után erkélyünkre invitáltam őket, és ott gyönyörködhetnek a Moszkva kilenc pontjáról gépágyúkkal fellőtt tűzijátékban. Én szerényen közöltem, hogy a ti tiszteletetekre én rendeltem meg. Otlétük alatt többször is előfordult, s miután búcsúestjükön is eszközöltem a tűzijátékos meghívást, apósom gyanút fogott, és rám kérdezett. Melyik fegyvernem napja a mai? A kínos helyzetből nejem vágott ki, közölte, az én születésnapomra, de a ti tiszteletetekre is szól. Az olimpia után szabadabb lett Moszkva levegője. Na, de ez még előtte történt. A Gagarin-emlékmű felavatása előtt kimentünk, megnéztük, forgattunk. Még filmtechnikával, külön a magnó, szinkronkábel, mikrofonkábel... Nem úgy ment, hogy videokamera, és már csinálhatod is. Letelepedtünk, kábelezgettünk, én már csináltam az illusztráló vágóképeket, előlről, oldalról, a környékről egy-két snitt, hogy hol, mégis Moszkvának milyen helyén, milyen környezetében áll az emlékmű. És jöttek a rendőrök. Mire Karcsi elmondta a kopfot, körül voltunk véve rendőrökkel. Aztán leigazoltak bennünket agyba-főbe, mit keresünk ott, van-e külön engedélyünk? Külföldi tudósítók vagyunk, itt az akkreditációs igazolvány. „Ez ide nem érvényes! Ide nincs külön engedély.” „Hát miért, ez egy köztéri szobor!” Én akkor még annyit se tudtam oroszul, mint amennyit azóta már elfelejtettem. Látom, Karcsinak fő a feje, és már-már kezd ideges lenni. Hát ők elkobozzák a filmet! „Ehhez nincs joguk.” Karcsi vitázott velük, én ránézek a kazettára, százhusz méter film van benne, az arcod mellett a kazetta bal oldali részén megy a szűz anyag, tehát a felvételre váró anyag. Átmegy a kapun, ott exponálódik, és a kazetta másik oldalára jön fel az, ami már le van exponálva. Így csak odanézel, és látod, hogy hány méter van még hátra. Százhusz méter nem a világ, úgy tíz perc, tizenegy perc maximum, tehát gazdálkodni kell tudni a nyersanyaggal. Nem vittem százhusz métert, hanem csak kilencven méter maradék anyagot, ami bőven elég volt. Ránéztem a számlálóra, és még körülbelül húsz méter szűz anyag maradt a tekercsen. Közben megy a vita, hogy nincs jogunk, van jogunk! Mondom, le

vagytok ejtve! Kinyitottam a kazettát, kivettem az exponátlan filmanyagot, és kidobtam, pozsalujszta! Tóth Karcásra a szívbaj jött rá. Hát mondom, ha nagyon kell nekik, egyék meg. Mire a rendőrök összeszedték az exponátlan nyersanyagot, mi is összecsomagoltunk. Karcsi közben morog, hogy kezdhetjük előlről! Hagyjál már, mondom, hát itt van a film a kazettában. Mindez még a brezsnyevi érában történt. Nem volt énnekem velük egyébként semmi bajom. Szándékosan nem csináltam se gépkocsival, se egyéb formában semmiféle kihágást.

– *És a fordulat után, amikor megdőlt a Szovjet?*

– Akkor megint előlről kellett kezdeni mindent.

– *Mert?*

– Az egyik oldalon még mindig tartott az a fegyelmezettségnek tűnő fegyelmezetlenség, ahol minden arra ment ki, hogy miképp lehetne megtalálni a kikapukat. A másik oldalon pedig látszott a változás, érződött, hogy könnyebb a lélegzetvétel. Már láttál mosolygós arcokat is az utcán. Korábban nem nagyon! Egy kicsit könnyebb lett, lendült felfelé a gazdaság, megszűnt a kenyérmizéria, s lassan az én kinti életem is... Gazdasági okok miatt az iroda létszámát is csökkentették, nem jutott már arra pénz, hogy állandó operatőrt telepítsenek Moszkvába. Orosz operatőrt béreltek. Én pedig 1995-ben hazaköltöztem. Egy korszak véget ért.